

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПІД ВПЛИВОМ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООСВІТИ І САМОВИХОВАННЯ

У статті розв'язуються такі завдання: 1) розкривається методологічна основа пошуку закономірностей розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя і вчителя-практика; 2) окреслюється каркас понятійно-категоріального апарату теорії педагогічної майстерності, її родових і базових складників; 3) визначається цілісна сукупність закономірностей розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя і педагога-практика під впливом професійної самоосвіти і самовиховання.

***Ключові слова:** педагогічна майстерність, майбутній учитель, учитель, самотворчість, самоосвіта, самовиховання, закономірності розвитку педагогічної майстерності.*

Постановка проблеми. Результати численних досліджень особливостей формування й розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя дозволяють вести мову про розробку стрижня понятійно-категоріального апарату відповідної теорії. Йдеться передусім про родові поняття та переважальну кількість базових. На порядку денному – розв'язання загальної проблеми визначення закономірностей розвитку педагогічної майстерності вчителя під впливом найважливішого чинника – самотворчості (професійної самоосвіти і самовиховання).

Мета статті – окреслення цілісної сукупності відповідних закономірностей та їх характеристика.

Аналіз досліджень і публікацій. Створення теорії педагогічної майстерності – передусім продукт філософської, психологічної та педагогічної творчості непересічної особистості – академіка Івана Андрійовича Зязюна, його соратників-однодумців (Л. Крамущенко, І. Кривонос, В. Семиченко, Н. Тарасевич, Н. Ничкало, М. Солдатенко, О. Лавріненко, М. Лещенко, О. Семеног, О. Грищенко, А. Кузьмінський та ін.) [1; 2; 3; 4; 5].

За результатами аналізу праць зазначених та інших науковців треба зробити висновок, що родовими поняттями відповідної теорії є «педагогічна дія», «майстерність» і «мистецтво».

Акцентуючи на красі й духовності педагогічної дії як родового – визначального – поняття розробленої теорії, академік І. А. Зязюн цілісно розвиває її гуманістичний потенціал: «У педагогічній дії є два рівнозначні суб'єкти за змістовною сутністю – Людина і Людина. Вони мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Як це робити, знає передусім педагог. Він має навчити цього своїх учнів незалежно від предмета викладання. Навчити ненав'язливо, нетенденційно, мимовільно. Навчити своєю поведінкою, своїм Статусом, своїми Знаннями, своєю Людяністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом» [1, с. 74].

За І. А. Зязюном, ці родові категорії є взаємопов'язаними: індивідуальний цілісний образ педагогічної дії (він містить «вироблені вчителем на основі науки і практичного досвіду уявлення про дитину, про її здібності, про те, якими повинні бути: урок, знання учня, дух школи, колеги, нарешті, він сам як учитель») ріднить її з творчістю та мистецтвом «й обмежує можливість досягнення педагогічної реальності засобами лише логіко-наукового пізнання...» [1, с. 85]. І в цьому сенсі педагогічна майстерність є мистецтвом творення педагогічної дії.

Провідні базові категорії – елементи структури педагогічної майстерності: гуманістична спрямованість педагога, його професійно-педагогічна, методична й мистецька компетентності, педагогічні здібності й педагогічна техніка. У сукупності базових категорій чільне місце займають: історія, критерії, рівні педагогічної майстерності, способи, форми та засоби її розвитку й саморозвитку, акмеологічні детермінанти самотворчості як засобу оволодіння нею, режисура педагогічної дії та підготовка до неї як основа підвищення ступеня розвитку й саморозвитку педагогічної майстерності вчителя та ін. [1; 2; 3; 4; 5].

Вимагає спеціального розгляду і така провідна базова категорія, як закономірності розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя і вчителя-практика під впливом його самотворчості.

Виклад основного матеріалу. Джерело пошуку відповідних закономірностей – методологічні основи професійного і професійно-культурного розвитку особистості майбутнього педагога і педагога-практика впродовж життя. Складниками методологічного фундаменту пошуку закономірностей розвитку педагогічної майстерності особистості майбутнього вчителя і вчителя-практика є філософський, загальнонауковий і конкретно-науковий.

Філософську основу визначення відповідних закономірностей становлять: ідеї щодо взаємообумовленості явищ об'єктивної дійсності, розуміння особистості як активного суб'єкта розвитку і діяльності, що детермінована об'єктивними і суб'єктивними чинниками; закони діалектики; теорія цінностей, зокрема, її складник щодо аксіологічної рефлексії професійного становлення і розвитку; положення філософії освіти про діалектику оптимізації розв'язання суперечностей педагогічної діяльності, принцип діалектичного зведення протилежностей у нескінченності до розкриття їх загальної суті; філософсько-методологічні регулятиви осмислення синергетичної парадигми нерівновісних систем (зокрема, освітньої), розробки акмеологічних концепцій професійно-культурного розвитку.

Загальнонауковим підґрунтям пошуку закономірностей є: системний, цілісний і синергетичний методологічні підходи.

Методологічним підґрунтям розв'язання поставленого завдання **конкретно-наукового рівня** слід вважати: особистісно орієнтований (він відіграє роль системоутворювального), культурологічний, діяльнісний і технологічний підходи.

Результатом опертя на зазначену методологічну базу є визначення й характеристика такої сукупності закономірностей:

1. Методологія забезпечення розвитку педагогічної майстерності особистості засобами самотворчості закономірно враховує гетерогенність різних знань (онтологічного, професійно-педагогічного або історичного походження) про теорію майстерності педагога, теорії та технології професійної самоосвіти і самовиховання.

Аксіологічне і пізнавальне освоєння законопростору світу педагогічної дії на рівні майстерності її виконання можливе лише

за умови опертя на прескриптивну методологію як вчення про структуру, логіку, принципи організації, способи, методи та процедури наукового пізнання. Маючи конструктивний характер, саме прескриптивна методологія спрямована на вдосконалення теорії педагогічної майстерності, розширення її понятійно-категоріального апарату.

Її провідна функція – розпредмечення знань про педагогічну майстерність і самотворчість майбутнього вчителя і педагога-практика. При цьому вона надає рефлексивний опис як діяльності особистості в напрямі руху до педагогічної майстерності, так і діяльності, спрямованої на її розвиток засобами самотворчості. Однак цей опис вже є завжди опредмеченим.

Щоб забезпечити універсум саморозвивальної діяльності педагога як майстра за допомогою певних проектів, норм і приписів, педагогічна методологія повинна враховувати як множинність знань про цей об'єкт, так і те, що знання про педагогічну майстерність і самотворчість як засіб її розвитку є **гетерогенними**, тобто різнорідними. Методологічне забезпечення синтезу відповідних неоднорідних знань (у них різні за складом частини) здійснюється за схемою самої діяльності, її різновидів (педагогічної, самоосвітньої, самовиховної) з урахуванням специфіки об'єкта розгляду. Таким об'єктом є закономірність сходження особистості майбутнього вчителя і вчителя-практика до педагогічної майстерності як духовної категорії та стимулювання її розвитку засобами самотворчості. Іншими словами, факт гетерогенності знань зорієнтовує методологічний пошук на їх зв'язування, об'єднання, проектування, як мінімум, двох онтологічних уявлень про синтетичний продукт, цілісні властивості якого віддзеркалюють неоднорідність структурних елементів і водночас указують на якісні зміни в розвитку педагогічної майстерності.

2. Мотиви розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя і вчителя-практика закономірно формуються у процесі емоційного переживання й осмислення ним цінностей змісту його вищих і найвищих рівнів як особистісних.

Філософський фундамент пошуку відповідної закономірності – аксіологічна теорія особистості, підсистемами структури

якої є вітальне (природне) та аксіологічне «Я», особистісно орієнтований методологічний підхід до розгляду педагогічних явищ і процесів. За І. Бехом, смислотвірні мотиви активності людини в діяльності формуються на фундаменті особистісних цінностей. Останні є результатом передусім емоційного переживання й осмислення людиною об'єктивно існуючих цінностей. Акцент на першочерговості їх розуміння не є адекватним природовідповідній структурі свідомості особистості. Отже, закономірний характер формування мотивів розвитку педагогічної майстерності педагога (майбутнього педагога) у процесі емоційного переживання й осмислення ним цінностей професійної культури найвищих шаблів зумовлюється природовідповідною структурою свідомості особистості. Цілісний підхід зорієнтовує на забезпечення єдності емоційного переживання й розуміння особистістю відповідних цінностей як умови повороту її професійній свідомості на своє професійне «Я», самосвідомість, за наявності смислотвірного мотиву розвитку педагогічної майстерності. Він націлює на синтез професійної свідомості й самосвідомості особистості педагога як психологічний механізм його професійно-культурного розвитку засобами самотворчості й професійної творчості.

3. Цілі розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя і педагога-практика закономірно визначаються на основі рівнів інноваційної спрямованості особистості, її кар'єрного зростання і потреб суспільства в оновленні педагогічної освітньої галузі засобами самотворчості та професійної творчості студентів та її працівників.

Вагомим філософським складником методологічного підґрунтя проектування цілей розвитку педагогічної майстерності вчителя і педагога-практика є діалектика. Вона об'єктивно пов'язує відповідні цілі з потребами особистості й суспільства.

Стрижень діалектичної концепції розвитку – його розгляд як процесу саморуху предмета від нижчого (простішого) стану до вищого (складнішого). Результат такого руху – зникнення старого і виникнення нового, зміна якості предмета.

В особистісному вимірі розвиток педагогічної майстерності є саморухом (професійною самоосвітою, самовихованням)

особистості вчителя (майбутнього вчителя) до її найвищого якісного рівня акмеологічного плану, який включає єдність якісних і кількісних змін. Якісні зміни віддзеркалюються насамперед у спрямованості особистості, ступенях її гуманістичності й інноваційності, а також у характеристиках професійної культури. Останні тісно пов'язанні з активністю особистості педагога у професійно-культурному розвитку – кар'єрним зростанням горизонтального типу, наявністю в неї програми-кар'єрограми досягнення впродовж життя акмеологічних інваріантів цінностей базової професійно-педагогічної культури.

Нові якісні характеристики педагогічної майстерності – це її новоутворення на шляху сходження до найвищих щаблів кар'єрного руху, які об'єктивно й повинні виступати в ролі цільових орієнтирів його проєктів.

У соціальному вимірі розвиток педагогічної майстерності студентів-старшокурсників і вчителів знаходиться у площині виконання системою педагогічної освіти своєї ціннісно-світоглядної та культуро-розвивальної функцій. Потреби українського суспільства в культуротворчості можуть задовольнити лише педагоги-майстри, від яких залежить наявність у випускників загальноосвітніх закладів досвіду творчої діяльності й компетентності в ній. Це вимагає перетворення педагогічних університетів та інститутів у особистісно-розвивальні середовища, у яких самотворчість студентів і викладачів та їх професійна творчість є провідними засобами реалізації суспільних потреб. Для виконання такого соціального замовлення освітнім закладам необхідно на об'єктивній діалектичній основі проєктувати «дерево цілей» розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя і педагога-практика в особистісному й соціальному аспектах.

4. Зміст розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя і вчителя-практика закономірно зумовлений його цілями в соціально- й особистісно-розвивальному аспектах.

Зміст розвитку педагогічної майстерності майбутнього педагога й педагога-практика – це система особистісних цінностей (професійно-педагогічних знань, способів діяльності, досвіду емоційно-вольового ставлення до цінностей професійного світу, досвіду творчої професійної праці, досвіду гуманного педагогіч-

ного спілкування, досвіду професійної самотворчості), яка на певному етапі професійного чи професійно-культурного поступу виступає в ролі її актуальної детермінанти. Аскіологічне наповнення цієї детермінанти, з одного боку, закономірно залежить від усвідомлених особистістю цілей подальшого професійно-педагогічного зростання, а з іншого, – визначається цільовими орієнтирами розвитку української педагогічної освіти на всіх рівнях, параметрами її змістового оновлення.

Шляхи досягнення особистістю рівня усвідомленості відповідних розвивальних цілей – самопізнання, емоційне переживання й осмислення нею суперечностей між ідеальним і реальним образами «Я» як фахівця.

5. Якість оновлення «Я-концепції» розвитку педагогічної майстерності особистості закономірно залежить від рефлексії стану професійного становлення і вдосконалення.

Результати професійно-педагогічної підготовки й самопідготовки особистості студента відбиваються на рівнях його професійної свідомості й самосвідомості. Зокрема, особливими новоутвореннями в самосвідомості особистості майбутнього педагога виступають образи реального «Я» і «Я-концепція» професійного ставлення й удосконалення. Їх провідна властивість – здатність до зміни під впливом адекватної самооцінки й рефлексії. В останньому феномені, спрямованому на пізнання людиною себе, усвідомлення свого реального образу «Я» як професіонала, віддзеркалюється його здатність охоплювати декілька позицій, що пов'язані з характеристиками відображення суб'єктів: сам суб'єкт, яким він є в реальній дійсності; суб'єкт, яким він бачить сам себе; суб'єкт, яким його сприймає інша людина (Ч. Кулі, Т. Ньюком, Д. Холмс та ін.)

У часовому вимірі «Я-концепція» професійного становлення» і вдосконалення завжди націлена на майбутній (більш якісний) стан оволодіння новими цінностями педагогічної майстерності більш високого базового чи акмеологічного рівнів. Її основу складають відповідні цінності як цільові орієнтири та принципи їх досягнення. Якість оновлення «Я-концепції» є похідною від рефлексії, переосмислення потреби в нових цільових орієнтирах (вони відбиваються в модернізації завдань-

самозобов'язань) розвитку педагогічної майстерності й принципів підвищення її рівня. Процедури розробки нових завдань-самозобов'язань і принципів їх реалізації є об'єктивними в часовому вимірі в аспекті реалізації потреб подальшого професійного розвитку. Проте, усвідомлення цих потреб і, як результат, проектування нової «Я-концепції» є закономірним наслідком рефлексії майбутнього педагога.

6. Активність суб'єкта розвитку педагогічної майстерності закономірно підвищується в результаті його самотворчості.

Самоосвітня й самовиховна діяльності особистості майбутнього педагога як самотворчі сприяють його активності в професійному й професійно-культурному саморозвитку. Більш коректно вести мову про те, що саморозвиток педагогічної майстерності студентом закономірно є наслідком його професійної самоосвіти й самовиховання, тобто роботи над собою. Провідні характеристики відповідного саморозвитку – повільність і здійснення під впливом саморухомих процесів – самоосвіти й самовиховання за умови забезпечення їх цілісності. Суб'єктом забезпечення розвитку педагогічної майстерності студента виступає й викладач ВНЗ, якщо він активно створює умови для перетворення самоосвіти й самовиховання у свідомості особистості майбутнього педагога в особистісні цінності, якісно занурює його у процес їх самореалізації, стимулює самотворчу активність і здійснює корекцію її проміжних і кінцевих результатів. Іншими словами, відповідна закономірність має місце лише в умовах суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії.

Висновки.

1. Отже, при визначенні закономірностей розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя і педагога-практика варто базуватися на таких ідеях:

– досягнення якісної повноти методологічних основ пошуку конкретних закономірностей (йдеться про їх методологічне обґрунтування на різних рівнях аналізу – філософському, загальнонауковому й конкретно-науковому);

– природовідповідного ставлення до структури професійної свідомості особистості майбутнього вчителя й учителя-практика

(зокрема, першим структурним компонентом свідомості слід вважати емоційний, а другим – раціональний);

– конструктивістського підходу до розуміння феномену «Я-концепція» професійного становлення і вдосконалення особистості як руху до вершин педагогічної майстерності;

– раціогуманістичної орієнтації в опрацюванні категорії «закономірність розвитку педагогічної майстерності» в педагогіці.

2. Закономірності розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя і педагога-практика є провідними базовими категоріями її теорії, основою для розробки відповідних принципів.

Список використаної літератури

1. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / І. А. Зязюн. – К. ; Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 608 с.
2. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : підр. для студ. вищ. пед. навч. закл. / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – [3-тє вид., доп. і перероб.]. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
3. Діагностика і розвиток педагогічної майстерності у професійних навчальних закладах : монографія / [І. А. Зязюн, Е. О. Помиткін, О. М. Семенов та ін.]. – К. : Пед. думка, 2007. – 262 с.
4. Лавріненко О. А. Педагогічна майстерність в історико-педагогічному вимірі: теорія, практика, поступ : [монографія] / Олександр Лавріненко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : [б.в.], 2009. – 328 с.
5. Солдатенко М. М. Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах інформаційного суспільства: когнітивний аспект : [монографія] / М. М. Солдатенко. – К. : Пед. думка, 2012. – 162 с.

Александр Кучерявий

ЗАКОНОМЕРНОСТИ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ПОД ВОЗДЕЙСТВИЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ САМООБРАЗОВАНИЯ И САМОВОСПИТАНИЯ

В статье решаются следующие задачи: 1) раскрывается методологическая основа поиска закономерностей развития педагогического мастерства будущего учителя и учителя-практика; 2) очерчивается каркас понятийно-категориального аппарата теории педагогического мастерства, её родовых и базовых составляющих; 3) определяется целостная совокупность закономерностей развития педагогического мастерства будущего учителя и педагога-практика под воздействием профессиональных самообразования и самовоспитания. Методологически обосновываются (на философском,

общенаучном и конкретно-научном уровнях методологии) основные закономерности развития педагогического мастерства будущего учителя и учителя-практика, а именно: 1) методология обеспечения развития педагогического мастерства личности средствами самотворчества закономерно учитывает гетерогенность различных знаний (онтологического, профессионально-педагогического или исторического) о теории мастерства педагога, теории и технологии профессионального самообразования и самовоспитания; 2) мотивы развития педагогического мастерства будущего учителя и учителя-практика закономерно формируются в процессе эмоционального переживания и осмысления им ценностей содержания его высших и самых высоких уровней как личности; 3) цели развития педагогического мастерства закономерно определяются на основе уровней инновационности направленности личности, её карьерного роста и потребностей общества в обновлении педагогического образования средствами самотворчества и профессионального творчества студентов и учителей; 4) содержание развития педагогического мастерства будущего учителя и учителя-практика закономерно обусловлено его целями в социально и личностно-развивающем аспектах; 5) качество обновления «Я-концепции» развития педагогического мастерства личности закономерно зависит от рефлексии состояния профессионального становления и совершенствования; б) активность субъекта развития педагогического мастерства закономерно повышается в результате роста культуры его самотворчества.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, будущий учитель, учитель-практик, самотворчество, самообразование, самовоспитание, закономерности развития педагогического мастерства.

Alexandr Kucheriavyj

THE REGULARITY OF THE FUTURE TEACHER'S PEDAGOGICAL MASTERSHIP DEVELOPMENT UNDER THE INFLUENCE OF PROFESSIONAL SELF-EDUCATION AND SELF-UPBRINGING

The problems solved in the article are as follows: 1) the search process of methodological base of the future teachers' and practical teachers' pedagogical mastership development regularity is exposed; 2) the national and categorical system of framework of the pedagogical mastership theory, its generic and base components are outlined; 3) the integral aggregate of the regularities of the future teachers and practical teachers masterships development under the influence of professional self-education and self-upbringing is determined.

Methodologically justified (on the philosophical, general scientific and specific scientific level methodology) are the basic laws of development of pedagogical skills of future teachers and teacher-practice: 1) methodology explanations of pedagogical skill of the individual self-creativity means naturally takes into account the heterogeneity of the various knowledge (ontological, professional pedagogical or historical) on the theory of teacher skills, theory and technology of professional self-education and self-education; 2) the reasons for the development of pedagogical skills of future teachers practice logically formed in the process of emotional experience and understanding of their values and the content of its highest highest levels as a person; 3) development of pedagogical skills naturally determined on the basis of innovation orientation of the individual layers, her career and the needs of society in the renewal

of teacher education and professional means of self-creativity creativity of students and teachers; 4) the content of pedagogical skills of future teachers and teacher-practice regularly due to its objectives in social and personality-developing aspects; 5) the quality of renovation "self-concept" of teaching personality development skills naturally depends on the state of reflection of professional development and improvement; 6) the subject of pedagogical skill activity increases regularly as a result of growth of the culture of his self-creativity.

Keywords: pedagogical skills, future teacher, teacher, self-creation, self-education, self-education, the laws of development of pedagogical skills.

References

1. Zyazyun, I. A. (2008). *Filosofia pedagogichnoyi dii* [Philosophy of pedagogical action], Kyiv, Cherkasy, ChNU named by B. Hmelnytsky, 608 p. (in Ukrainian).
2. Ziazyun, I. A. (2008). *Pedagogichna maisternist* [Pedagogical trade], Kyiv, SPD Bohdanova A. M., 376 p. (in Ukrainian).
3. *Diagnostyka i rozvytok pedagogichnoi maisternosti u profesiinyh navchalnyh zakladah* (2007) [Diagnostics and development of pedagogical trade in professional educational establishments], Kyiv, Ped. dumka, 262 p. (in Ukrainian).
4. Lavrinenko, O. A. (2009). *Pedahohichna maisternist v istoryko-pedagogichnomu vymiri: teoriia, praktyka, postup* [Pedagogical trade in the historical and pedagogic measuring: theory, practice, advancement], Kyiv, 328 p. (in Ukrainian).
5. Soldatenko, M. M. (2012). *Rozvytok pedahohichnoi majsternosti vykladacha v umovah informatsiinogo suspilstva: kognityvnyi aspekt* [The development of pedagogical trade of teacher in the conditions of informative society: cognitive aspect], Kyiv, Ped. dumka, 162 p. (in Ukrainian).

Одержано 10.10.2015 р.